

Наталія Коляда

ПІДГОТОВКА ОРГАНІЗАТОРІВ ДИТЯЧОГО РУХУ: УРОКИ МИНУЛОГО ТА ПЕРСПЕКТИВИ НА МАЙБУТНЄ

У статті висвітлено проблему підготовки організаторів дитячих формувань в історико-педагогічній ретроспективі. Автор здійснив аналіз форм підготовки кадрів для дитячого руху, причин занепаду й розпаду піонерської організації на початку 90-х років ХХ ст., помилок, уроків минулого з метою визначення перспектив розвитку сучасного дитячого руху як соціально-педагогічного феномену та інституту соціалізації дитини.

Ключові слова: організатор дитячого руху, система підготовки, піонерська організація.

Актуальність роботи з громадськими дитячими організаціями і об'єднаннями як напряму професійної діяльності сучасного педагога та практична необхідність підготовки кадрів для таких формувань зумовлені як потребами сучасності, так і реаліями сьогодення. В нових соціально-економічних та соціокультурних умовах все більших «обертів» набирає дитячий рух – активний суб'єкт соціальної політики держави, своєрідний соціально-педагогічний феномен, складова частина соціального руху, що представляє сумісні дії дітей та дорослих, які об'єдналися з метою накопичення соціального досвіду, формування ціннісних орієнтацій та самореалізації; унікальний соціально-педагогічний фактор, що активно стимулює дитяче самоствердження, самовизначення і, на кінець, соціалізацію [2, с. 64].

Організатор (педагог-організатор) дитячого руху – це педагог-вихователь, професіонал у галузі дитячого руху, учасник та організатор життєдіяльності дитячого колективу. Причому, за словами російської дослідниці І.В. Руденко, сьогодні – це не професія і не спеціальність, це функція педагога-вихователя, для реалізації якої потрібні відповідні знання, уміння, навички, тобто спеціальна підготовка [5, с. 24]. Проте аналіз сучасної практики виявив, по-перше, проблеми професійної некомпетентності дорослих (соціальних педагогів, організаторів) у питаннях взаємодії з дитячими об'єднаннями, а також відсутність кадрів, які здатні підтримати дитячу соціально та особистісно значущу ініціативу й самодіяльність. Одна із причин – новизна ситуації, що склалася в дитячому рухові: демонополізований, варіативний за цілями, цінностями, спрямованістю діяльності, різноманітний за формами, він має поки що незначний соціальний і виховний вплив та потребує підготовки відповідних висококваліфікованих спеціалістів – організаторів дитячого руху [5, с. 4].

Майже всі сучасні дитячі та молодіжні об'єднання виростили на цільово-змістових та організаційно-стильових запозиченнях у всесоюзних піо-

нерський та комсомольський організаціях радянського періоду. І навіть незважаючи на постійне «відхрещування» від своїх попередників, вони успадкували від них та намагаються відтворити у принципово нових соціально-економічних умовах організаційно-методичні засади, виховні й навчальні пріоритети, принципи управління і т.п. Нічого осудливого в цьому немає, як немає й сумнівів щодо загальної користі означених пріоритетів та принципів – тобто величезного як за обсягом, так і за змістом виховного потенціалу історико-педагогічного досвіду діяльності дитячих формувань.

Проте сьогодні багато мовиться про недоліки радянської педагогічної науки, зокрема: залежність від партійних ухвал, підміну дослідницьких методик узагальненням передового досвіду вчителів, інтерес не до реальних проблем освіти, а до ідеального вчителя і зразкового учня. Проте не варто забувати, що «...радянська педагогіка – це частина цілого, частина історії вітчизняної педагогічної науки, яку не можна вихолостити, перекреслити або стерти з пам'яті. До неї слід звертатися, критично осмислювати, прагнути бачити її достоїнства і прорахунки» [4, с. 8].

У цьому контексті виживим є виявлення оптимального виховного потенціалу дитячого руху та його структур (об'єднань, організацій і т.д.) та усвідомлення з сучасних позицій багатого вітчизняного історико-педагогічного досвіду.

На різних історико-педагогічних етапах приділялася значна увага дослідженню проблеми підготовки кадрів для дитячого руху. Насамперед, піонерської організації, яка протягом майже 70-літньої історії нашої країни займала монопольну позицію (за деякими винятками) в дитячому середовищі як масова організація. Значну роль в історії розвитку дитячого руху відіграли такі форми підготовки дорослих лідерів, як курси, школи, класи вожатих, а згодом – відділення педагогічних училищ та факультети ряду педагогічних навчальних закладів. Для дитячих лідерів свого часу створювалися школи активу – в піонерських дружинах, міські, районні, на сторінках дитячих періодичних видань (журналів «Дитячий рух», «Пионервожатый», «Пионер», газети «Пионерская правда» та ін.).

У працях вітчизняних та зарубіжних дослідників висвітлено такі аспекти даної проблеми: професійна підготовка вчителя до взаємодії з дитячими громадськими об'єднаннями (Л. Алієва, І. Гордін, Г. Іващенко, С. Харченко та ін.); готовність студентів до співпраці з дитячою організацією та формування професійної майстерності вожатого, піонерського працівника (С. Бобришов, О. Лісовець, В. Лебединський, Р. Литвак, Е. Соколова та ін.). Серед сучасних досліджень з даної проблеми слід відзначити праці Л. Алієвої, М. Басова, С. Бойцової, А. Кирпичника, В. Кудинова, Ю. Кудряшова, О. Лісовця, Р. Охрімчук, І. Руденко, Т. Трухачової та ін.

У контексті нашого дослідження заслуговують на увагу наукові та навчально-методичні видання, які повністю або частково присвячені питанням підготовки організаторів дитячого руху [3, с. 75]. Серед них – «Со-

циокінетика. Лідерство в дитячому русі: время и ценности» (Москва, 2004) – збірка публікацій психологів, педагогів, істориків, політологів, в яких висвітлено проблему підготовки організаторів дитячих формувань (організацій, об'єднань), проблему лідерства дорослих, її джерела, динаміку, роль та значення для розвитку дитячого руху [6].

Однак, як свідчить історіографічний аналіз даної проблеми, у вітчизняній історико-педагогічній науці сьогодні відсутнє цілісне дослідження проблеми підготовки організаторів дитячого руху на різних історико-педагогічних етапах.

Мета статті – здійснити аналіз проблеми підготовки організаторів дитячого руху в історико-педагогічній ретроспективі.

Як показав проведений аналіз, серед основних форм підготовки організаторів дитячого руху, піонерських кадрів на різних історико-педагогічних етапах дослідники виділяють: наради, семінари, курси, школи вожатих, класи вожатих в середніх загальноосвітніх школах, піонерських таборах, відділення в педагогічних училищах, факультети в інститутах і т.п. Причому кожна з означених форм підготовки піонерських кадрів займала своє місце і виконувала певну роль в даному процесі. Одні з них, наради і постійно діючі семінари, «працювали» на конкретну повсякденну практику діяльності піонерських дружин і загонів під лозунгом «Сьогодні на занятті, завтра на практиці». Саме в таких оперативних формах, розрахованих на розгляд актуальних проблем та пошук шляхів їх вирішення, основна частина старших піонерських вожатих засвоювала ази піонерської роботи. Більшою ґрунтовністю та обсягом освітнього змісту, порівняно з попередніми, відзначалися школи та класи вожатих в загальноосвітніх школах, відділення в педагогічних училищах та факультети в інститутах, які готували «кадри на перспективу». Відповідно кожна з перерахованих форм підготовки відрізнялася як організаційними, так і методичними засадами діяльності.

Сучасні дослідники (І.В. Руденко та ін.) виділяють такі етапи розвитку системи підготовки педагогів-організаторів дитячого руху: 10–20-ті роки ХХ ст. (передумови створення даної системи, перший досвід підготовки добровольців скаутських загонів); 20-ті роки ХХ ст. (розробка та запровадження форм підготовки керівників піонерської організації); 30–80-ті роки ХХ ст. (позитивні традиції у підготовці організаторів дитячого громадського об'єднання у ВНЗ, училищах, профільних класах загальноосвітньої школи, на базі спеціально створених позашкільних закладів (Будинків та Палаців піонерів, Всесоюзних загонів) і т.д.); 90-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст. (сучасний етап розвитку теорії і практики дитячого руху) [5].

Заслуговує на увагу своєрідна періодизація, здійснена відомим спеціалістом в галузі теорії та історії дитячого руху, членом Асоціації дослідників дитячого руху, професором М.В. Богуславським, який виокремлює такі позиції лідерства в історичному ракурсі протягом ХХ ст.:

1) субкультурна позиція (початок ХХ ст. – початок громадянської війни); 2) просоціальна позиція (1918–1931 рр.); 3) педагогічна позиція (перша половина 30-х років ХХ ст.); 4) державницька позиція (середина 30-х рр. ХХ ст. – середина 50-х рр. ХХ ст.); 5) анімаційна (так звана «оживляюча») позиція (середина 50-х рр. ХХ ст. – середина 70-х рр. ХХ ст.); 6) компенсаторна позиція (середина 70-х рр. ХХ ст. – 80-ті рр. ХХ ст.); 7) менеджерська позиція (1990-ті рр. – початок ХХІ ст.) [1, с. 16].

Історіографічний аналіз даної проблеми підтверджує наявність різних поглядів, точок зору щодо ефективності тих чи інших форм підготовки організаторів дитячого руху. На нашу думку, всі означені форми були ефективними, але кожна – свого часу. Тому при їхній оцінці слід враховувати, як мінімум, два фактори, які були визначальними при виборі комсомолом тих чи інших форм підготовки піонерських кадрів: по-перше, історичний етап соціального, економічного, політичного розвитку суспільства; по-друге – етап розвитку самого дитячого руху, піонерської і комсомольської організацій та системи державної освіти. Оскільки зі змінами у суспільстві, державі, освітній системі одразу відбувалися зміни форм підготовки комсомолом організаторів (керівників, вихователів) піонерів – на зміну старим формам, які ставали неефективними, приходили нові, відповідні часу.

Одним із дискусійних питань для сучасних дослідників історії вітчизняного дитячого руху є причини занепаду та розпаду піонерської організації на початку 90-х років ХХ ст. Так, відповідаючи на питання «Чому одночасно підлітки залишилися в піонерській організації без підтримки?» російський науковець, історик, дослідник дитячого та молодіжного руху В.А. Кудинов насамперед зазначає, що відповідь на це питання «лежить на поверхні»: «Рухнула радянська система, стрижнем якої була компартія і створена нею система наслідування і виховання молодих поколінь у відповідності з ідеологією суспільства та держави. І тут ні при чому мінуси в роботі комсомолу з вожатими. А при чому лише політики і функціонери від освіти» [6, с. 382].

На думку багатьох дослідників, «зловісну роль» у долі піонерії відіграв наказ тогочасного міністра освіти про вивід піонерської організації зі школи [6, с. 366, 382]. Сама піонерська організація (як це вже не раз бувало в історії країни) могла б «прилаштуватися» до нових реформованих умов нової державної та суспільної системи, виконуючи притаманну тільки дитячим об'єднанням функцію – забезпечення наслідування поколінь, збереження кращих національних традицій, виховання піонерів у відповідності до вже змінених самою ж піонерською організацією цілей. За словами істориків, учасників тогочасних подій, означені зміни були зафіксовані в ухвалі ХХ зльоту піонерів («Артек», жовтень 1990 р.) [6, с. 383]. Проте, так звана «політична близорукість» тогочасних «реформаторів» привела до «...катастрофічних змін у вихованні підлітків, які потребували організації та старшого товариша, наставника, близького їм за віком, інтересами, уст-

ремліннями» [6, с. 383].

Так звану «зраду» вожатих дітям дослідники пояснюють розвалом усіх систем: державного та політичного устрою, уніфікованої молодіжної системи, системи самодіяльної піонерської організації і кадрової як її підсистеми (О.М. Сорочинська) [6, с. 365].

Серед основних причин занепаду та розпаду піонерської організації, так званих «мінусів» у її діяльності дослідники називають такі:

– відсутність системності та наступності у процесі підготовки піонерських кадрів. Багато хто починав діяльність вожатого без спеціальної підготовки, а для більшості ця підготовка обмежувалася рівнем нарад та семінарів (А.Г. Кирпичник) [6, с. 365];

– відсутність самої підготовки організаторів дитячого об'єднання як у цільовому, так і в змістовому аспекті. На піонерських семінарах, курсах, відділеннях, факультетах «готували непогано», але не організаторів дитячого руху (об'єднання, організації), а спеціалістів з виховної роботи зі школярами, які згодом ставали гарними класними керівниками, організаторами позашкільної роботи, вмілими провідниками ідеї виховання через піонерську організацію (А.Г. Кирпичник) [6, с. 365];

– директивне керівництво з боку комсомольської організації, що спричинив формалізм у роботі з піонерами. Народи при райкомах, міськкомках комсомолу в основному носили інформаційний та звітний характер (І.Д. Аванесян) [6, с. 370];

– відсутність належної системи навчання методистів, які здійснювали підготовку вожатих, недооцінка ролі та значення підготовки «учителів вожатих» (Т.В. Трухачова) [6, с. 374];

– недооцінка необхідності у регулярній періодичній взаємодії з вожатими – за всю історію піонерської організації відбулося лише три всесоюзних зльоти вожатих, а членами пленумів комсомолу та делегатами його з'їздів ставали одиниці (Т.В. Трухачова) [6, с. 375];

– прагнення комсомолу виховувати кожного вожатого на постулатах «морального кодексу будівника комунізму»; так звана «заорганізованість», доповнена всезагальним плановим господарством піонерської організації (О.В. Федина, М.В. Хнеркова) [6, с. 379];

– комсомол не готував людину до відкриття «відповідальної свободи», пред'явлення прав особистістю, визнання пріоритетної цінності права людини, не формував уміння співрацювати з особистістю без спроби впливати або контролювати її поведінку (А.В. Малиновський) [6, с. 395];

– недостатня увага до системи самоосвіти, розвитку індивідуального стилю діяльності вожатого (О.М. Сорочинська) [6, с. 383] та ін. [6, с. 363–396].

На думку деяких науковців, за всю історію піонерської організації так і не було створено інституту загонових вожатих, а старші вожаті здійснювали опосередкований вплив на дітей [6, с. 383–384]. Проте інші вва-

жають, що всі так звані «мінуси» не перекреслюють «...віру, романтику, щирість, активну життєву позицію і т.д.» [6, с. 395]. Оскільки вожаті формувалися у моносередовищі, де будь-яке інакомислення, несхожість, незгода сприймалися як «деструктивна норма», і, головне – «...дорослий був нездатний реалізувати різнопланові інтереси дітей, визнати самоцінність світу дитинства і юності, що не зводився до цінностей світу дорослих без тиску, впливу, втручання в особистісний світ дітей та підлітків» [6, с. 395]. З іншого боку, тогочасна система підготовки кадрів була елементом ідеологічної «моделі світу», яка не передбачала «діалогу, вибору, орієнтацію на ту або іншу світоглядну та методичну систему». Тому склалася ситуація, коли діти та підлітки швидше пред'являли оточуючому світу свої потреби, ніж дорослі навчилися технологічно та професійно на них відповідати [6, с. 395].

З цим та іншими висновками, зауваженнями, недоліками можна погоджуватися, а можна і ні. Проте питання не в цьому. На сучасному етапі розвитку дитячого руху як соціально-педагогічного феномену, інституту соціалізації дітей важливо врахувати помилки, уроки минулого з метою визначення перспектив на майбутнє.

Так само можна погоджуватися, а можна і ні з твердженням, що сьогодні держава не здійснює підготовку кадрів для дитячого руху. Хоча слід визнати, що сучасні форми підготовки дорослих лідерів дитячих формувань не відрізняються різноманітністю. Виняток становить підготовка студентів до реалізації означених функцій, що здійснюється ВНЗ I–II та III–IV рівнів акредитації. Зокрема, стандартом вищої освіти (освітньо-професійною програмою та освітньо-кваліфікаційною характеристикою) зі спеціальності 6.010106 «Соціальна педагогіка» передбачено засвоєння майбутніми соціальними педагогами знань і вмінь з навчальної дисципліни «Теорія та методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України».

Таким чином, практика свідчить про недостатність існуючих форм підготовки організаторів дитячого руху, які на сьогодні в основному обмежені академічною підготовкою спеціалістів соціальної та соціально-педагогічної сфери у ВНЗ. Сучасність потребує ширшого розповсюдження нетрадиційних, інноваційних форм формування кадрового потенціалу дорослих лідерів дитячих формувань – семінарів, таборних зборів, шкіл лідерів, тренінгів і т.п.

В останні роки зріс інтерес наукової громадськості до проблеми дитячого руху загалом, та підготовки його кадрів зокрема. У цьому контексті заслуговує на увагу діяльність лабораторії дитячих об'єднань Інституту проблем виховання НАПН України, науково-дослідних лабораторій ряду ВНЗ України, що займаються різноаспектними проблемами дитячого руху. Зокрема, на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини виконується фундаментальне дослідження за рахунок видавців загального фонду державного бюджету на тему «Розвиток дитячого

руху в Центральній Україні (друга половина XIX–XX ст.)». Мета дослідження – здійснити всебічний цілісний поліаспектний аналіз розвитку дитячого руху в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. Серед основних завдань дослідження: історіографічний огляд проблеми та створення банку даних джерелознавчої бази (алфавітний, тематичний і хронологічний каталоги) з історії розвитку дитячого руху в Україні у другій половині XIX–XX ст.; встановлення і обґрунтування типології та періодизації розвитку дитячого руху в Україні протягом означеного періоду; порівняльний аналіз теоретико-практичних засад організації дитячого руху в Україні протягом усіх періодів його розвитку; видання хрестоматії з історії дитячого руху в Україні та словника-довідника «Дитячий рух: історія, теорія, практика»; розроблення навчально-методичного забезпечення курсу «Теорія та методика діяльності дитячих організацій в Україні»; підготовка, апробація та захист дисертаційних дослідження на здобуття доктора (кандидата) педагогічних наук в межах даної проблематики.

У науковій сфері сьогодні простежується тенденція до узгодження в основних підходах щодо розуміння природи дитячого руху, його сутності, принципів побудови та функціонування. Визначення засобів впливу громадського формування на особистість дитини, обґрунтування шляхів стимулювання позитивної самоорганізації, соціальної дитячої активності у вирішенні проблеми оптимальної взаємодії дорослих і дітей, прогнозування стану дитячого руху в недалекому майбутньому і т.д. – ці та інші проблеми є предметом дослідження науки про дитячий рух – соціокінетики дитинства – особливої наукової галузі, системи (сукупності) наукових знань про дитячий громадський рух, яка включає: загальну теорію дитячого руху, методику діяльності дитячих громадських об'єднань, організацій, історію й історіографію дитячого руху та ін. [3, с. 72]. Одним із основних завдань соціокінетики є вивчення теоретико-практичних аспектів підготовки фахівців (зокрема соціальних педагогів) до роботи з дитячими організаціями.

Сучасні науковці, практики висувають ряд пропозицій щодо підвищення ефективності підготовки сучасних організаторів дитячого руху, серед яких: оновлення змісту підготовки (загальнофілософські основи, психолого-педагогічні основи, технології, методики організації життєдіяльності дітей та дорослих в дитячих об'єднаннях); зосередження уваги на усвідомленні досвіду минулих років; врахування вікових особливостей та прав дітей; формування умінь вибору змісту роботи, планування і т.п. [6, с. 369, 371].

Таким чином, на порядку денному – формування справжнього дорослого ЛІДЕРА дитячого формування. Сучасність вимагає розробки ефективних моделей та механізмів підготовки кадрів для дитячого руху із врахуванням адекватних особливостей часу орієнтацій та інтересів дітей, а також соціально-політичної ситуації.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що протягом майже вікової історії дитячого руху склалася унікальна суспільно-державна система підготовки організатора дитячого об'єднання як частина

інноваційного блоку загальної системи педагогічної освіти, яка, по-перше, збагатила її зміст як важливий соціальний та культурологічний фактор прогресивного розвитку суспільства; по-друге – дала педагогіці покоління науковців, які передали естафету сучасним дослідникам дитячого руху.

Як показує історичний досвід та сучасна ситуація, підготовка організаторів дитячих формувань (організацій, об'єднань) – це не самоціль, а життєва необхідність, продиктована конкретними цілями, запитами конкретних груп, прошарків суспільства, які можуть бути реалізовані за допомогою дітей – використання їхніх інтересів, соціальних потреб, активності, самодіяльності, потягу до незвичного, до змін і т.п. Причому передумовами підготовки кадрів дорослих лідерів виступають: по-перше, ініціювання, створення на основі «зон інтересів, соціальних і природньо-вікових потреб дітей» громадських структур; по-друге – розширення сфери їх цільової діяльності з виконання соціального замовлення груп дорослого суспільства [6, с. 388]. Тому справді діюча система підготовки організаторів дитячого руху можлива лише за умови зацікавленості у дитячих громадських формуваннях з боку державних структур, різних груп дорослих (соціальних, національних і т.д.), а також так званих «дорослих» та молодіжних громадських формувань (організацій, партій і т.п.).

Подальшого вивчення потребують такі аспекти означеної проблеми, як соціально-педагогічні засади підготовки організаторів дитячого руху в історико-педагогічній ретроспективі, формування дорослого лідера дитячого формування і т.п.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуславский М. В. Детское движение в России: между прошлым и будущим: монография / М. В. Богуславский. – Тверь : Научная книга, 2007. – 112 с.
2. Детское движение. Словарь справочник / ред.-сост. Т. В. Трухачёва. – Москва-Минск: Ассоциация исследователей детского движения, 1998. – 183 с.
3. Коляда Н. М. Соціокінетика дитинства: наука про дитячий рух // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. Вип. 166. – Черкаси : Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2009. – С. 72–76.
4. Педагогічна наука на сторінках журналу «Советская педагогика» (1937–1991) : Бібліографічний покажчик / Уклад. проф. Н.С. Побірченко. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – 324 с.
5. Руденко И. В. Подготовка организаторов детского движения в России (историко-педагогический анализ) : монография / И. В. Руденко ; под ред. Л. В. Алиевой. – М. : Пед. общество России, 2008. – 232 с.
6. Социокінетика. Лидерство в детском движении: время и ценности / Сост. и ред. : Т. В. Трухачёва, А. Г. Кирпичник. – М. : Ассоциация исследователей детского движения, 2004. – 464 с.